

Οὐ μόνον δ' ἐπὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ μεγάλα παρορμᾶ τῶν λαμπρῶν παραδειγμάτων ἢ θεωρία, ἀλλὰ καὶ τὸ συναίσθημα καθαίρει καὶ ἀπὸ ἀμαρτημάτων προφυλάσσει καὶ ὠφελιμώτερον τὸν ἄνθρωπον τῇ κοινωνίᾳ ἀπεργάζεται. Ἐκαστος ὑπὸ φιλαυτίας φερόμενος καὶ τὰ δίκαια καὶ τὰ γαθὰ κακῶς κρίνει καὶ ἑαυτὸν οἶονεὶ κέντρον τοῦ κόσμου νομίζων ὑπερτιμᾶ καὶ βανκαλᾶ τὸν τυφόν καὶ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἂν ἀπέναντι τοῦ φιλαυτῶς καλλωπιζομένου ἰνδάλματος αὐτοῦ στήσῃ τὰς εἰλικρινεῖς εἰκόνας ἀληθῶς μεγάλων ἀνδρῶν, ἡρώων ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀρετῆς, οἷον τοῦ Σωκράτους, ὃς καὶ σοφώτατος ὢν τὸ „ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα“ διὰ στόματος εἶχε, τοῦ Νεύτωνος, ὃς περὶ τῆς κολοσσαίας ἐργασίας του ἔλεγεν ὅτι εἶναι παιδιὰ μετὰ κογχυλίων παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἀληθείας, καὶ ὅσοι τούτοις παραπλήσια εἶπον καὶ ἔδρασαν ἐν τῷ βίῳ, κατανοεῖ τὴν ἔνδειαν αὐτοῦ καὶ μᾶλλον ἢ ἦττον γινώσκει ἑαυτὸν καὶ κατὰ μικρὸν τῆς πλάνης ἀπαλλάσσεται καὶ τῆς μεγαλαυχίας καὶ τοῦ κόμπου καὶ ὁρέγεται νὰ προκόπη ἐπὶ γνώσει καὶ ἀρετῇ εἰλικρινεῖ.

Ὁρθῶς εἶπεν ὁ Emerson „τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν τὰ παραδείγματα γίνονται φάρμακον, ὃπερ ἀφαιρεῖ τὴν ἀχλὺν καὶ ἀμβλύτητα ἀπὸ τῶν ὀφθαμῶν ἐκάστου καὶ καθιστᾶ αὐτὸν ἰκανὸν νὰ βλέπῃ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν“.

Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων καὶ ἐνισχύουσιν ἡμᾶς αἱ ἡρωικαὶ ψυχαὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν διαφόρων αἰώνων ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου καὶ παραμυθοῦνται ἐν ταῖς δυσπραγίαις θαυμασίως. „Ἐνθυμοῦμαι, λέγει πού ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Michelet, ἐνθυμοῦμαι ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἐκείνῃ, ταῖς στέρησεσι τοῦ παρόντος, τῷ φόβῳ τοῦ μέλλοντος — οἱ πολέμοι ὀλίγα βήματα ἀπεῖχον, ἢ χιῶν ἐκάλυπτε τὸ πᾶν, οὔτε πῦρ οὔτε

ἄριτον εἶχον — ἐσώζετο ἐν ἐμοὶ στωικόν τι συναίσθημα. Ἐκτύπησα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς δρυϊνῆς τραπέζης μου καὶ ἠσθάνθη νεανικὴν χαρὰν ἐν τῇ ψυχῇ μου. Τίς μοι ἐνέπνευσε τότε τὸ γενναῖον φρόνημα; Ἐκεῖνοι, μεθ' ὧν ἔζων ἐκάστην ἡμέραν, οἱ ἀγαπητοί μου συγγραφεῖς⁸. Πόσοι ἐν ὁμοίαις ἐχόμενοι ἀπορίαις δὲν ἀντλοῦσι θάρρος καὶ ἐλπίδα ἐκ τῆς ὁμιλίας μετὰ μεγάλων τοῦ παρελθόντος ψυχῶν! Τῆς ἐπιστήμης οἱ ἥρωες παρεμυθοῦντο τὸν Βοήθιον ἐκεῖνον ἐν τῇ φυλακῇ, τὸν Κολόμβον τὸ παράδειγμα ὁμοια παθόντων ἀνδρῶν καὶ ὁ φιλόσοφος Βροῦνος καιόμενος χάριν τῆς Ἐπιστήμης ἐν *Campofiore* τῆς Ῥώμης στρέφων ἀναμφιβόλως τῆς διανοίας τὰ ὄμματα πρὸς τὰς Ἀθήνας ἔβλεπε τὸν Σωκράτη ἀταράχως πίνοντα ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τὸ κώνειον.

IV

Μεῖζονα δ' ἔτι ῥοπήν τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τὰ παραδείγματα ἐπὶ τῶν παιδείων ἔχουσι ψυχῶν, ὡς πᾶς γινώσκων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν θὰ ὁμολογήσῃ. Παρὰ τῷ παιδίῳ μεῖζον μὲν εἶναι ἢ φιλαυτία, ἐλλειπούσης τῆς ἐκ τοῦ λόγου ῥυθμίσεως, πλείων δ' ἢ πρὸς μίμησιν ὁρμή, ὡς ὀρθῶς ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησεν εἰπὼν ὅτι τὰς μαθήσεις τὸ παιδίον διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας ποιεῖται. Ἐπειτα εἶναι ἢ παιδικὴ ψυχὴ εὐπλαστοτέρα τῆς τῶν ἐνηλίκων καὶ εὐαγωγοτέρα, οὗ δὴ ἔνεκα βαθυτέρας τὰ παραδείγματα εἰς αὐτὴν καὶ ὄλως ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις καταλείπουσι. „Νέω καὶ ἀπαλῶ ὀτρωῶν, εἶπεν ἐπιεικέστατα ὁ Πλάτων, μάλιστα πλάττεται καὶ ἐνδύεται τύπος, ὃν ἂν τις βούληται ἐνσημῆνασθαι ἐκάστῳ“¹⁰. Διὰ τοῦτο πάντων τῶν αἰώνων οἱ σοφοὶ τοῖς τε γονεῦσι καὶ τοῖς ἄλλοις παιδευταῖς παρακελεύονται ἀγαθὸν τοῖς παισὶ νὰ

γίνονται παράδειγμα. Πρὸς τούτοις ὡς ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν, οἷτινες τὴν νηπιακὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἡλικίαν ἀντιπροσωπεύουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ τῶν παιδίων παρίστανται οἱ διαπρεπεῖς ἄνδρες ὡς θεοὶ τινες ἢ ἡμίθεοι. Ἐκ τούτου αἱ ψυχαὶ αὐτῶν τοιαῦτα παραδείγματα βλέπουσαι θαυμάζουσιν ἀμήχανον ὅσον καὶ ἐνθουσιῶσι τῶν ἐνθουσιάσεων τὴν ἀρίστην καὶ ἐφίενται νὰ λάβωσι τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. „Ὅτε ἡμην παῖς, λέγει ὁ Tolstoi, ἐπειρώμην ἐκ παντὸς τρόπου νὰ φαίνωμαι ὅμοιος τοῖς μεγάλοις“. Τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου τούτου ἀδαμαντίνως ἡ πείρα ἐλέγχει.

Ἐντεῦθεν ὀρμώμενοι οἱ Ἀθηναῖοι παρετίθεσαν, ὡς λέγει ὁ Πλάτων, ἐν τοῖς σχολείοις τοῖς παισὶν ἀναγινώσκειν, ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα, ἐν οἷς πολλαὶ μὲν νουθετήσεις ὑπῆρχον, πολλαὶ δὲ διέξοδοι καὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ζηλοῦντες μιμῶνται καὶ ὀρέγωνται τοιοῦτοι γενέσθαι¹¹. Ὑπὸ τῆς αὐτῆς δὲ φερόμενοι γνώμης εἵδιζον οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς παῖδας εὐθύς ἐξ ἀρχῆς περὶ τῶν πολιτῶν νὰ πολυπραγμονῶσι καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν νὰ κρίνωσιν, ἂν ἦσαν ἀγαθαὶ ἢ κακαί, καὶ εἰς τὰ συσσίτια εἰσῆγον, ὅπως ἀκούωσι τῶν ἀνδρῶν περὶ ἠθικῶν καὶ ἱστορικῶν ζητημάτων διαλεγομένων, καὶ ἄσματα θυμοῦ ἐγερτικὰ καὶ ἀνδρείας παρασκευαστικὰ ἐδίδασκον, ὧν ὑποθέσεις ἔπαινοι ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ τῶν ὑπὲρ τῆς Σπάρτης θανόντων καὶ ψόγοι τῶν τρεσάντων ὡς ἀλγεινὸν καὶ κακοδαίμονα βίον ζώντων. Διὰ τοιαύτης ἀγωγῆς ἀπέβαινον οἱ Λακεδαιμόνιοι Λεωνίδαί, Πανσανίαί, Βρασίδαι καὶ ἡ Σπάρτη ἀπεδείχθη πόλις, ἔνθα, κατὰ Πίνδαρον,

βουλαὶ γερόντων
καὶ νέων ἀνδρῶν ἠρίστευον αἰχμαί¹².

Ἐν ὁμοίοις δὲ τρεφόμενοι τρόποις ἀνεδείκνυντο οἱ Μιλτιάδαι καὶ οἱ Θεμιστοκλεῖς καὶ οἱ Περικλεῖς ἐν Ἀθήναις, οἱ Πίνδαροι καὶ οἱ Ἐπαμεινῶνδαι ἐν Θήβαις, ὁ Ἀλέξανδρος ἐν Μακεδονίᾳ, οἱ Δέκιαι, οἱ Κάμλλοι, οἱ Σκιπίωνες ἐν Ῥώμῃ καὶ ὅσοι παρὰ τοῖς νεωτέροις δόξης ἀειμνήστου ἠξιώθησαν. Οὐχὶ δ' ἄλλως νῦν παιδεύονται ἐκεῖνοι, οἵτινες ὁσημέραι ἐν τῇ παλαιστρᾷ τοῦ βίου ἀριστεύουσι.

V

Τηλικαύτην τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τὰ παραδείγματα ἔχουσι δύναμιν καὶ τοσοῦτων ἀγαθῶν αἴτια γίνονται τοῖς θαυμασταῖς τοῖς ζηλοῦσιν αὐτὰ καὶ μιμουμένοις, ἱερᾶς μὲν αὐτοῦς μαρίας πληροῦντα, πτεροῦντα δὲ τὸ φρόνημα, τὸ φιλότιμον δὲ κεντοῦντα, τὸ εὐμαθὲς δὲ καὶ τὸ ἐπιμελὲς καὶ τὸ μεγαλόφρον καὶ τὸ μεγαλεπήβολον καὶ τὸ μεγαλόπραγμον καὶ τὸ θαρραλέον καὶ τὸ ἀνδρῶδες καὶ τὸ καρτερικὸν καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾶον καὶ τὸ συμπαθὲς καὶ τὸ φιλόπολι καὶ τὸ εὐσεβὲς καὶ πᾶσαν συλλήβδην ἀρετὴν ἀνθρώπῳ σπουδαίῳ προσήκουσαν πολλῶ τῆς ψυχῆς διδασκαλίας ῥᾶον ταῖς ψυχαῖς ἐνεργαζόμενα. Ἴδού, φιλόμουσος ὁμήγυρις, ὁ λόγος δι' ὃν ὁ Comte τὴν συγγραφὴν συνέστησεν ἡμερολογίου τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως ἀποτελοῦσιν. Ἴδού διατί ἡ μίμησις ἐκείνων τῶν μὲν ἀνδρῶν μέλημα πρῶτιστον καὶ ἀσχολία σπουδαιοτάτη, τῆς δὲ νεότητος ἐκάστου ἔθνους ὄνειρον προσήκει νὰ εἶναι διηνεκές.

*
**

Ἄλλ' ὑμῖν τελευταῖα ταῦτα ἔστωσαν ὑπομνήματα, φίλοι ὁμιληταί, ὅσοι μετ' οὐ πολὺ μύσται τῆς Παιδείας καὶ ἀπό-

στολοι ἀποδεικνυόμενοι ἱερώτατον θὰ ἀναλάβητε κλῆρον, τὴν πραγμάτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἰδεώδους, τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους, τὴν ἀγωγὴν τῶν ἐλληνίδων ψυχῶν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας, τῆς ἀρετῆς, τοῦ καθήκοντος.

Τελεσορώτατον πρὸς ἔφριξιν τοῦ σκοποῦ τούτου μέσον τὸ παράδειγμα ἔχετε, καθ' ἃς δι' ὄλου τοῦ χρόνου τῆς εἰς τὸ Διδασκαλεῖον φοιτήσεως ὑποτυπώσεις παρέσχομεν ὑμῖν καὶ ὑποθήκας.

Διὰ τοῦ χρηστοῦ ὑμῶν παραδείγματος καὶ δι' ἄλλων σιλβόντων ἀδαμάντων ἀρετῆς δύναμιν καὶ ζωὴν παρέχοντες ταῖς ιδέαις καὶ τὰς ψυχὰς ἔλκοντες πρὸς τὰγαθὸν τῆς τε ἀμαθείας καὶ τῆς ἄλλης κακίας εὐχερέστερον αὐτὰς θὰ ἀπαλλάξητε καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν προσηκόντως θὰ μορφώσητε, ἐμπνέοντες ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην, τὸ κορυφωμα τοῦτο τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, τὴν ἀσειστον κρηπίδα τῆς τῶν λαῶν ἠθικότητος καὶ εὐδαιμονίας. Διὰ παραδειγμάτων ἀνδρῶν ἐπιφανῶν καὶ φιλοπατρίαν ἀκοίμητον θὰ ἐμποιήσητε καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν θὰ ἐξεγείρητε καὶ τοὺς εὐγενεστάτους πόθους θὰ ἀναρριπίσητε τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐξ ὧν θὰ βλαστήσῃ ἢ πλήρωσις τῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων.

Παρέχει δὲ ἡ τε ἱερά καὶ ἡ θύραθεν, ἰδία δὲ ἡ πάτριος ἱστορία θεσπεσίους παραδειγμάτων μαργαρίτας. Ἐν τῷ Πανθέῳ τῆς Ἑλλάδος εἶδετε ὑμεῖς, χειραγωγούσης τῆς Ἱστορίας, τοὺς ἄνδρας, οὓς ἐν παντοίαις ἀρεταῖς διαπρέψαντας καὶ τὴν πατρίδα οὐράνιον ὅσον ἀναδείξαντας ὑμνησεν ἡ Κλειώ, ἔστε φάνωσεν ἡ Ἀρετή, δι' αἴγλης θαυμαστῆς περιέβαλεν ἡ Ἀθανασία. Εἰς τὸ Πάνθεον τοῦτο μηδέποτε παύσησθε τὰς ἀπαλάς τῶν νέων εἰσάγοντες ψυχὰς καὶ ἐναργέστατα ἐπιδεικνύοντες τὴν ἀρετὴν ἐν προτύποις οὕτως ἀξιοζήλοις κατωρθωμένην.

Οὕτω μόνον ψυχῶν Πραξιτέλεις ἀληθεῖς τῷ ὄντι καλοὺς
καγαθοὺς θὰ λαξεύσητε ἀνθρώπους, οἵτινες τῶν καλῶν καὶ
σεμνῶν καὶ μεγάλων θὰ ἀποβῶσιν ἐρασταὶ καὶ μέλημα σπου-
δαιότατον θὰ ἔχωσι, τοὺς ἐσβεσμένους πυρσοὺς τῆς ἀρχαίας
εὐκλείας πάλιν νὰ ἀνάψωσι καὶ πλείω καὶ ἀρείω τὴν Ἑλλάδα
μας τοῖς ἐπιγιγνομένοις νὰ παραδώσωσιν.

Ἔστε δὲ βέβαιοι, φίλοι μαθηταί, ὅτι τὸ ὄνομα ὑμῶν τοῦτο
κατορθούντων ὡς σκαπανέων τῆς εὐημερίας τοῦ ἔθνους ἀνά-
γραπτον ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης θὰ τιμᾶται
καὶ ἡ μνήμη ἀνεξίτηλος θὰ παραμείνη καὶ ἔπαινος ὑμῶν
ἀγήρως εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον θὰ παρομαρτῆ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

---

1. Ὡς ὁ Thomas (*L'éducation des sentiments* [1899] σελ. 218 κέξ.), ὁ Payot (*L'éducation de la volonté* [1901] σελ. 226), ὁ Hall (*Ausgewählte Beiträge zur Kinderpsychologie und Pädagogik*, κατὰ τὴν γερμ. μετάφρ. τοῦ Stimpfl [1902] σελ. 168).

2. Tarde, *Les lois de l'imitation* (1900), σελ. 65 κέξ. Baldwin, *Social and ethical interpretations in mental development* (1897). James, *Talks to Teachers on Psychology* (1899). Γερμ. μετάφρ. ὑπὸ Kiesow, σελ. 37 κέξ. Ὁ Tarde (ὡς καὶ ὁ Guyau, *Education et hérédité* σελ. 1 κέξ.) παραβάλλει τὴν κοινωνικὴν ἐπίδρασιν πρὸς τὴν ὑποβολὴν λέγων· «*L'état social comme l'état hypnotique n'est qu'une forme du rêve, un rêve de commande et un rêve en action. N'avoir que des idées suggérées et les croire spontanées: telle est l'illusion propre au somnambule et aussi bien en l'homme social*» σελ. 83 κέξ.

3. *Representativ men*. Γαλλ. μετάφρασις ὑπὸ Izoulet, σελ. 17.

4. Arthur Schopenhauer ὑπὸ J. Volkelt (1900), σελ. 271.

5. Θησεύς, κεφ. 6.

6. *Mémoires*, σελ. 8.

7. *Confessions, première partie*.

8. *Ma jeunesse*, σελ. 99.

9. Ποιητικὴ κεφ. 4.

10. Πολιτεία 377 B.

11. Πρωταγόρας, κεφ. 15.

12. Πλουτάρχου Λυκοῦργος, κεφ. 21.
